

© **Х. І. Федорів**

15. Goertz G. Territorial Changes and International Conflicts/ G. Goertz, P. F. Diehl. – New York: Routledge, 1992. – 128 p.
16. Гачев Г. Ментальности народов мира // Г. Гачев. – М.: Алгоритм, Эксмо, 2008. – 250 с.
17. Заявление А. Меркель [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.news.liga.net/news/№0908955.html
18. Особливості політичної географії. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.localhost/F:/Украина%20-%20пограничье.html
19. Геополитика и ресурсы. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.unian.net/E:\.htm – 06.09.2008.
20. «Газпром» о газе. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://unian.net/ukr/news/news/-316502.html>
21. Чому ми схилиємося перед жорстокою, цинічною Росією? – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://intv-inter.net/ru/news/article/&id=57720307>
22. Оценки сотрудничества. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.barenthobserver.com/cprpage.4553154-116319.html>
23. Устич С. І. Концепція оптимізації системи транскордонного співробітництва / С. І. Устич // Оптимізація системи транскордонного співробітництва: концепція та її пілотна імплементація. Ужгород: Ліра, 2012. – С. 4-40; Устич С. І. Методика індексації транскордонного співробітництва / Устич С. І. // Посібник із індексації та моніторингу транскордонного співробітництва. – Ужгород: Ліра, 2012. – С. 5-71; Індексні дослідження транскордонного співробітництва . – Ужгород: Ліра, 2012. – 244 с.; Ustich S. Analysis and conclusions for the Ukraine-EU borders / S. Ustich // Ex borea lux? Learning from the Finnish and Norwegian Experience of Cross-border Cooperation with Eastern Neighbours. Prague: ISD, 2012. – P. 35-45.

УДК 316

Х. І. Федорів - аспірант кафедри політології ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

ПОЛІТИКА ПАМ'ЯТІ: РІЗНОМАНІТНІСТЬ СУЧАСНИХ ПІДХОДІВ ЩОДО ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ

Політика пам'яті, як і спогади, при формуванні суспільної пам'яті можуть помітно відрізнятися від об'єктивної істини. Саме тому постає необхідність в дослідженні механізмів, методів, функцій політики пам'яті, що впливають з історико-політичної минувшини.

Ключові слова: колективні уявлення, політика пам'яті, історична політика, суб'єкти політики пам'яті.

ПОЛИТИКА ПАМЯТИ: РАЗНООБРАЗИЕ СОВРЕМЕННЫХ ПОДХОДОВ К ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКОМУ АНАЛИЗУ

Политика памяти, как и воспоминания, при формировании общественной памяти могут заметно отличаться от объективной истины. Именно поэтому возникает необходимость в исследовании механизмов, методов, функций политики памяти, вытекающие из историко-политической прошлого.

Ключевые слова: коллективные представления, политика памяти, историческая политика, субъекты политики памяти.

POLICY OF MEMORY: VARIETY OF MODERN APPROACHES TO THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ANALYSIS

Politicly of memory, as well as memoirs, in forming the public memory, can significantly differ from the

objective truth. That is why there is a need to study the mechanisms, methods, functions of policy of memory, arising from the historical and political past.

Keywords: collective notions, policy of memory, historical policy, actors of policy of memory.

На початку XXI століття суспільства все більше усвідомлюють зростання активності колективної пам'яті. Так, як пам'ять людства про свою минувшину, виникнення, еволюцію, сьогодення одночасно об'єднує й роз'єднує людей на Землі. Потреба звертатись до минулого, вести з ним постійний діалог притаманна кожному цивілізованому суспільству. Тому, спільність у розумінні та оцінках минулого – важлива передумова прогресивних суспільно-політичних перетворень у майбутньому.

Враховуючи це, метою статті є дати визначення «політики пам'яті» в сучасній політичній науці й виокремити основні функції, моделі та механізми реалізації.

Короткий огляд з цієї проблематики дозволяє зробити висновок, що питання політики пам'яті гостро постало в науковому колі. Вивченням проблем конструювання політики пам'яті професійно займаються Л. Фадєєва, В. Расевич, А. Коник, Ю. Шаповал, О. Волянчук, Дж. Мінк, В. Кривошел, І. Наумова, Д. Анікін, Я. Грицак та М. Гон.

Колективні уявлення про минуле набувають ціннісно-сислового виміру виключно у соціальному контексті й детермінуються «соціальними рамками». Людські спільноти реконструюють минуле на потребу сьогодення. Зміни соціально-політичного контексту неминуче тягнуть за собою переформатування колективної пам'яті [5]. Колективні уявлення дозволяють інтерпретувати минуле нації й моделювати бажане майбутнє [11, с. 184].

Для суспільств постімперського або пострадянського періоду надзвичайно характерними є намагання швидкими темпами вибудувати актуальну лінію історії, яка б заперечувала попередній історичний канон і водночас нав'язувала до нової «правдивої» історичної традиції. Наразі науковці переважно вживають два терміни для означення цього явища: «історична політика» і «політика пам'яті». Перше є досить однозначним і часто використовується для означення політизації історії, показує його у вигляді одностороннього руху, притаманного усім суспільствам і у всі часи, тим самим намагаючись надати йому рис нормальності та невідворотності, фактично легітимізуючи інструменталізацію історії. Термін «історична політика» містить в собі такі негативні, а подекуди й недопустимі елементи, як намагання певних політичних сил використати владу для встановлення єдино правильних історичних орієнтирів і взагалі використання владних важелів для утвердження в колективній історичній свідомості певних ідеологем та кліше. З повною впевненістю можна стверджувати, що «історична політика» в тій чи іншій мірі ведеться у всіх країнах, а рівень її brutalності залежить від функціонування демократичних інститутів держави.

Натомість термін «політика пам'яті» передбачає не тільки цілеспрямовану діяльність державних інституцій та груп істориків в історичній сфері, але й ініціативу «знизу», тобто у всій їх взаємодії та багатоплановості. «Політика пам'яті» є набагато ширшим поняттям, яке включає в себе також «історичну політику». Оскільки до «політики пам'яті» ангажуються не тільки державні інституції, але й окремі суспільні групи, які формуються за різними критеріями, а отже, не варто цей складний і багатогранний процес звужувати до рівня політизації історії, або ж лише до якоїсь конкретної цілеспрямованої діяльності в історичній сфері [10].

«Політика пам'яті» полягає у здійсненні контролю владною верхівкою чи домінуючою елітою над конструюванням знань (уявлень) про минуле, який досягається через інтерпретацію історії, організацію масової історичної освіти (держзамовлення на підручники, в яких викладено офіційний курс історії для навчальних закладів), організацію музейної й архівної бази, монументальну пропаганду, твори літератури та мистецтва, форми міфологізації (відзначення державних свят, символіка, меморіали), топонімічні назви (перейменування населених пунктів, вулиць та ін.), ЗМІ та ін. [4]. Юрій Шаповал вдало підкреслює: «Політика пам'яті є тим символічним ресурсом, який цілком допустимо використовувати, у тому числі і в процесі політичного й культурного суперництва еліт...» [12].

Таким чином, політика пам'яті – це політика держави, міжнародних організацій, політичних партій, громадських об'єднань і рухів, окремих політичних лідерів та громадських діячів у сфері конструювання спільних уявлень та оцінок про минуле. Таким чином логічно окреслюється коло суб'єктів політики пам'яті. Окрім вище перелічених, до останніх також віднесемо істориків, очевидців тих чи інших подій минулого, представників засобів масової інформації, які, керуючись

певними інтересами, використовуючи різні політичні засоби, виявляють себе у просторі політичного конструювання минулого [2, с. 122].

Директор досліджень у французькому Національному центрі наукових досліджень, спеціаліст із соціальних та політичних систем країн Східної та Центральної Європи Жорж Мінк до вищезазначеного списку додає ще так званих користувачів символічної минувшини, що призначені для потреб конфронтації та політичного змагання. До таких він відносить некомпетентних політичних провідників, партійних активістів, народних обранців, журналістів, суддів та політично заангажованих істориків [7].

Кожен із суб'єктів політики пам'яті здійснює формування йому «потрібних традицій», виступаючи як консолідуючим, так і дезінтегруючим чинником. Успіх політики пам'яті забезпечений у тому випадку, коли цілеспрямовані дії (культурна) і жива (комунікаційна) пам'ять поколінь співпадають, коли традиції, запропоновані другою, і живуть у ній, культивуються першою [6].

Участь у виробленні політики пам'яті беруть не тільки державні інституції, але й різноманітні громадські організації. Фінансовий ресурс держави є визначальним, але не монополічним в сучасних умовах, а його монополізм розбивають різноманітні приватні фундації та інститути. Але все ж, за державою залишається дуже важлива функція формування політики пам'яті, а саме підготовка шкільних програм з історії та фінансування пріоритетних дослідницьких проектів, які ведуть науково-дослідні інститути та університети. Держава має також потужний ресурс у вигляді «нормативної сили» і через різноманітні розпорядження, закони та декрети може фаворизувати окремі ідеї, події минулого та діячів [10].

Що стосується України, то суб'єктами впровадження державної політики пам'яті, окрім Українського інституту національної пам'яті, є також: Міністерство освіти і науки України, Міністерство культури України, Міністерство закордонних справ України, Державна архівна служба України, Державний комітет телебачення і радіомовлення України, Державний комітет України у справах національностей та релігій.

У найширшому розумінні конструювання політики пам'яті є політичним процесом із виразними ознаками цілепокладання та артикульованих мотивацій. Головним змістом його в ідеалі є вироблення максимально наближеного до реальності «образу минулого» – як дієвого інструменту впливу на суспільну свідомість. Природно, що «політика пам'яті» є тим символічним ресурсом, який широко використовується елітними прошарками суспільства для виховання патріотизму, національно-громадянської ідентичності й толерантності [9, с. 133-134].

Через провадження політики пам'яті може бути реалізована ціла низка політичних інтересів – від консолідації суспільства на ґрунті спільного історичного минулого до його повної дезінтеграції на підставі гіперболізації певних пережиттів минулого. Влада легітимізує у певній версії історії власні починання, а окремі політичні сили через маніпуляції минулим прагнуть досягти тимчасових політичних цілей [8].

Політика пам'яті виходить на перший план тільки тоді, коли в соціальній і політичній ситуації виникає потреба в зміні не самого ставлення до минулого, а до його окремих елементів; застарілими виявляються самі стратегії ставлення до минулого. Таким чином, певний тип пам'яті починає підтримуватися і транслюватися за допомогою державних інформаційних і фінансових ресурсів у тому випадку, коли викликані цією пам'яттю емоційні та раціональні цінності виявляються співзвучними з пріоритетами сучасної політики [1].

Сьогодні складно говорити про можливість досягнення справді спільності у розумінні і оцінках минулого. Втім науковці пропонують розглянути кілька варіантів та способів провадження політики пам'яті.

Використовуючи дослідження українського історика Ярослава Грицака, можна виокремити наступні чотири стратегії політики пам'яті:

Перша полягає у примусовому нав'язуванні власної версії пам'яті та забуття, вимагає великих централізованих ресурсів та може спричинити зворотній ефект.

Друга стратегія політики пам'яті проявляється у її відсутності, тобто байдужому ставленні держави до власного історичного минулого та базується на вичікуванні всезагального забування щодо конфліктних моментів кожним новим поколінням.

Третій спосіб – це відверте висміювання війн суспільної пам'яті, що, однак, суперечить українським ментальним рисам та специфіці національного характеру, вкрай гостро сприйнятливий до будь-яких жартів з приводу історії.

До четвертої стратегічної позиції відноситься «пакт забуття», як досягнення мовчазної згоди між ворогуючими представниками різних версій історичного минулого заради відродження країни та збереження її цілісності [3, с. 158].

Тому політика пам'яті розглядається як процес вибудовування співзвучних настроїв епохи (і певних політичних сил) образів минулого, що здатна виконувати функції соціального захисту, мінімізувати травмуючий вплив сучасних реалій [12].

Ольга Волянчук, визнає такі функції політики пам'яті у суспільстві:

- розв'язання суперечностей, що виникають між суб'єктами суспільно-політичного життя з приводу оцінок подій минулого;
- інтеграція різних груп населення навколо спільної пам'яті, причому, як спільної гордості, так і спільного каяття за минуле;
- політична соціалізація особи шляхом долучення до єдиного історичного досвіду спільноти [2, с. 122].

За останніх кілька десятиліть у європейських країнах вироблено значний арсенал механізмів формування та підтримування/реагування форм державної політики у сфері пам'яті. Окремі країни Європейського Союзу широко використовують інституційний механізм, коли функції держави у формуванні та підтриманні політики пам'яті з окремих, найбільш фундаментальних питань покладаються на спеціально створені установи. Яскравим прикладом є Інститути національної пам'яті або інші аналогічні за функціями установи, що існують в багатьох країнах Європи. Окрім інституційного механізму можуть бути й інші форми закріплення певної історичної візії на державному рівні. Так, у Російській Федерації існує окремий Закон «Про дні військової слави та пам'ятні дати Росії», яким визначаються на державному рівні перелік найважливіших віх історії держави Росії. Нарешті, можливим є й такий механізм, як сукупність здійснених на державному рівні відзначень окремих подій та вшанування пам'яті чи відзначення ювілеїв окремих осіб, що у комплексі також становлять певну «карту» загальнодержавної пам'яті.

В Україні за роки незалежності були зроблені спроби використання всіх трьох механізмів формування політики пам'яті. Спробу застосування інституційного способу формування національної пам'яті було здійснено у 2006 році, коли було створено Інститут національної пам'яті [9, с. 167].

Аналогічного російського закону так і не було прийнято в Україні. На практиці перелік державних свят визначає Кодекс законів про працю, відповідно до якого святковими (вихідними) днями в Україні є: 1 січня – Новий рік, 7 січня – Різдво Христове, 8 березня – Міжнародний жіночий день, 1 і 2 травня – День міжнародної солідарності трудящих, 9 травня – День Перемоги, 28 червня – День Конституції України, 24 серпня – День Незалежності України. Крім того, за останні двадцять років Верховною Радою України двічі ухвалювались свого роду тимчасові документи, дві Постанови Верховної Ради України «Про відзначення пам'ятних дат та ювілеїв» на 2008 та 2009 роки – ухвалені в 2008 році.

В Україні про політику пам'яті говорять як про «поле змагань», зокрема за ідентичність. Вочевидь, однією з підстав для цього твердження є той факт, що найбільш вживаним в Україні протягом всіх років незалежності лишається третій спосіб формування політики пам'яті – прийняття окремих нормативних документів щодо відзначення на державному рівні тієї чи іншої події чи вшанування окремої особи [9, с. 168].

Осмислення факторів, які справляють вплив на конструювання суспільної пам'яті, приводить до розгляду інструментів політики пам'яті як сукупності методів і засобів для досягнення цілей. Як засіб політики пам'яті держави часом вдаються до юридичних санкцій (приміром, закони про люстрацію осіб чи декомунізацію структур, розсекречування архівних матеріалів). У рамках шкільної та вищої освіти практикуються уроки громадянства, зустрічі з очевидцями подій, наукові конференції на історичну тематику [2, с. 123].

Структурно-функціональний аналіз явища політики пам'яті передбачає також осмислення її взаємозв'язку з іншими різновидами та напрямками політики. Адже вона є важливим та специфічним сегментом освітньої політики, що безпосередньо впливає на розвиток і формування молодого покоління; а також, в більш широкому розумінні, культурної політики, яка, за визначенням експертів ЮНЕСКО, має бути спрямована на досягнення визначених культурних цілей за допомогою оптимального використання всіх фізичних і духовних ресурсів, які має суспільство в даний час. Крім того, важливою в процесі реалізації пам'ятевих стратегій є зовнішня політика держави. Грамотно проваджена остання сприяє не лише налагодженню зв'язків з іншими державами, але й легітимізації

існуючої політичної системи в світлі визнання її минулого зовнішньополітичними акторами [2, с. 124].

Політика пам'яті – це насамперед данина пошани й поваги до зусиль і життєвих подвигів мільйонів людей, які створювали матеріальні та духовні цінності й захищали їх, часто ціною власного життя. Це також створення позитивного узагальнюючого образу країни та народу – такого, який потрібен нам і прийдешнім поколінням для нормального соціально-психологічного самопочуття, а державі – для забезпечення лояльності й згуртованості населення, для налагодження зовнішніх контактів, для залучення в країну капіталів та туристів. Зрештою це і система формування національної ідентичності на засадах загально визначених універсалістських цінностей, поваги до культурного розмаїття, прищеплення громадянам усвідомленого розуміння своїх прав і обов'язків [9, с. 133].

Підсумовуючи вище сказане, ми можемо дійти висновку, що політика пам'яті – це надзвичайно важливий інструмент в руках влади. Пам'ять про спільне життя наших предків тримає в купі наші родини, вона ж об'єднує більші спільноти, такі як нації. Це явище викликає значний інтерес, як у держави так і у суспільстві загалом. Адже саме держава в більшій мірі впливає на формування моделей та механізмів її здійснення. За допомогою своїх функцій політика пам'яті здатна мінімізувати травмуючий вплив сучасних реалій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аникин Д. Глобалистский проект политики памяти: предпосылки социально-философского анализа / Д. Аникин. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.sarrsute.ru/images/stories/articlefoto/rio/journal/journal1\(17\)/Anikin.pdf](http://www.sarrsute.ru/images/stories/articlefoto/rio/journal/journal1(17)/Anikin.pdf)
2. Волянюк О. До визначення поняття політики пам'яті в сучасній політології / О. Я. Волянюк // Нова парадигма. – 2009. – Вип. 87. – С. 120-128
3. Грицак Я. Й. Життя, смерть та інші неприємності / Ярослав Грицак. – К.: Грані-Т, 2008. – 232 с
4. Коник А. «Історична пам'ять» та «політика пам'яті» в епоху медіа культури / А. Коник [Електронний ресурс]. – Режим доступу http://www.lnu.edu.ua/faculty/jur/publications/visnyk32/Visnyk32_P2_03_Konyk.pdf
5. Концептуальні засади державної політики пам'яті. Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень при Президенту України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/269/>
6. Кривошея В. Моделі пам'яті і державна політика пам'яті / В. В. Кривошея [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Ntip/2011_1/Kryvosheia.pdf
7. Мінк Ж. Європа та її болісні минувшини / Ж. Мінк, Л. Неймайер. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://books.google.com.ua/books?id=Jv7KWpkQIKsC&pg=PA23&lpg=PA23&dq#v=onepage&q&f=false>
8. Наумова І. Б. Проблеми історичної пам'яті в сучасних українських дослідження: історіографічний аспект [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://sites.znu.edu.ua/historySciWorks/issues/33/naumova.pdf>
9. Політичні проблеми сучасної України: аналітичні доповіді Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. – К.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2012. – 600 с.
10. Расевич В. Ще раз про політику пам'яті / В. Расевич [Електронний ресурс]. – Режим доступу http://zaxid.net/home/showSingleNews.do?shhe_raz_pro_politiku_pamyati&objectId=1097971
11. Фадеева Л. Матрица памяти, политики и пространства. (О культурах общественной памяти как составной части политических культур) / Лариса Фадеева // ПОЛИС. – 2006. – № 1. – С. 183-188.
12. Шаповал Ю. І. Політика пам'яті в сучасній Україні / Ю. І. Шаповал. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://keui.univer.kharkov.ua/www/index.php?set=news&mc=readfull&do=50>